

Educare: voorbij de opsplitsing tussen leren en zorg

Ervaringen van kleuters, ouders en medewerkers

Er gaat de laatste tien jaar veel aandacht naar kleuterparticipatie: 'hoe meer kleuters vanaf 2,5-jarige leeftijd naar school gaan, hoe beter dat zou zijn'. Het is opvallend dat de stemmen en ervaringen van kinderen, ouders en medewerkers vaak onderbelicht zijn in de beleidsdebatten. Via twee recente onderzoeken verkennen we hun perspectieven in de transitie naar de kleuterschool en doen we suggesties hoe kleuterparticipatie ook betekenisvol kan zijn in een diverse maatschappelijke context. Dit is het eerste artikel in de reeks 'Schoolrijpe kinderen of kindrijpe scholen?' Kleuters&ik werkt hiervoor samen met KIDDO, het vakblad voor kinderopvang.

Op zoek naar antwoorden

Een kleuterschool van goede kwaliteit draagt bij tot de ontplooiing van elk kind. Sinds de jaren 1960 zijn er in België regelmatig politieke debatten over een mogelijke verlaging van de leerplicht. Eerst was het de bedoeling dat ook arbeiderskinderen meer naar de kleuterschool zouden gaan, later kwam de focus op kinderen met een migratieachtergrond. In dat kader focust Vlaanderen sinds een tiental jaar op 'kleuterparticipatie': zo veel mogelijk kleuters moeten naar school. Want, zo blijkt uit recent onderzoek van het Departement Onderwijs (2015), kinderen die minder naar de kleuterschool gaan, doen in de lagere school vaker een jaar over. Nog opvallender is echter dat, wanneer kleuters even vaak naar school gaan, maatschappelijk kwetsbare kleuters vaker een jaar overdoen. Dat roept vragen op. In onderzoek naar de leeransen van kleuters blijven

kinderen, ouders en medewerkers vaak onderbelicht. Ook in het maatschappelijk debat en op beleidsniveau komen hun stem en ervaringen weinig aan bod. Twee onderzoeken (zie kader) focussen daar net wel op. Hoe ziet een dag in de kleuterklas er voor kinderen uit? Wat vinden ouders belangrijk? Wat zijn de ervaringen van de medewerkers, lees: leerkrachten én kindbegeleiders die in het kleuteronderwijs ondersteuning bieden?

Voorstelling onderzoeken:

*Het eerste onderzoek over het perspectief van ouders en medewerkers is een doctoraatstudie van **Katrien Van Laere** onder promotorschap van Prof. dr. Michel Vandebroeck (Vakgroep Sociaal Werk en Sociale Pedagogiek, UGent), op initiatief van VBJK, een centrum voor Vernieuwing in de Basisvoorzieningen voor Jonge Kinderen.*

* vbjk – Caroline Boudr

... MET DE BOTER. ~

* vijk - Caroline Boudier

Welke betekenissen geven ouders en medewerkers aan opvoeding, zorg en leren van jonge kinderen tussen 2,5 en 4 jaar? Om het gesprek daarover aan te gaan, maakte de onderzoekster een film over een dag in een instapklas. De film toont een volledige schooldag, met een diversiteit aan kinderen tijdens verschillende zorg- en leermomenten. Je krijgt een concreet beeld van wat er gebeurt bij het brengen en halen, tijdens het eten, het vrij spelen en het toiletbezoek, in de kring ... In focusgroepen konden ouders en medewerkers daarna open over het kleuteronderwijs praten en discussiëren. Er waren tien focusgroepen met in totaal 65 ouders (in Gent, Antwerpen en Brussel) en zes focusgroepen met in totaal 69 medewerkers uit het kleuteronderwijs (in Gent en Brussel): kleuterleid(st)ers, kindbegeleid(st)ers, naschoolse begeleid(st)ers, zorgcoördinatoren en brugfiguren. Het onderzoek analyseerde alle informatie uit die gesprekken.

Het tweede onderzoek focust op het perspectief van kinderen zelf tijdens de transitie naar de kleuterschool. Deze studie werd gefinancierd door het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek (FWO, Kinderarmoedefonds) en uitgevoerd door **Brecht Peleman** onder Promotorschap van dr. Piet Van Avermaet van het Steunpunt Diversiteit en Leren (Vakgroep Taalkunde, UGent) en van Prof. dr Michel Vandenbroeck (Vakgroep Sociaal Werk en Sociale Pedagogiek, UGent).

Acht kinderen uit gezinnen in armoede werden in vier verschillende kleuterklassen in Vlaanderen gedurende 10 maanden op verschillende momenten van de dag gevolgd via video-observatie. Twee camera's filmde de kinderen met een focus op hun welbevinden, interacties en leeransen.

In deze twee onderzoeken ligt de focus op ervaringen en stemmen van kinderen en ouders in een maatschappelijk kwetsbare positie, niet omdat zij een homogene groep zouden vormen, maar omdat zij als belangrijke doelgroep in het kleuterparticipatiebeleid beschouwd worden. De ervaringen binnen de groep waren erg divers en tegelijk zeer representatief: elk gezin met kinderen in de kleuterklas zou de vragen en bezorgdheden waar ouders mee zitten, kunnen herkennen.

Opsplitsing tussen zorg en leren

In de groeps gesprekken met medewerkers en ouders werd door beide groepen vaak een opsplitsing gemaakt tussen zorg en leren van jonge kinderen. Wanneer leerkrachten en kindbegeleiders praten over leren, verwezen ze naar **begeleide activiteiten** zoals schilderen, kringmomenten, wiskundige initiatie (meer-minder, leren tellen ...), zintuiglijke oefeningen, oefenen met tijdsbegrip en het weer. Ouders verwezen naar het belang dat hun kind op school Nederlands kan leren in een meertalige context. Veel ouders waren positief over het idee dat hun kind sociaal kan ontwikkelen en leert omgaan met diversiteit in de school. Zowel ouders als medewerkers gaven aan dat jonge kinderen ook **vele fysieke en emotionele noden** hebben, zoals eten, drinken, naar het toilet gaan, hun neus snuiten en slapen, maar ook lichamelijk contact met anderen, zoals knuffelen, troosten, enzovoort. Deze lichamelijke, cognitieve en emotionele processen van jonge kinderen werden meestal niet als leren begrepen. In sommige verhalen van zowel medewerkers als ouders leken de zorgnoden van kinderen het 'echte' leren in de weg te staan. Het idee dat leren niet kan plaatsvinden als kinderen nog veel emotionele en fysieke zorg nodig hebben, gaat uit van een opsplitsing tussen leren en zorg.

Leerkracht: "Als je afstudeert, dan denk je dat je pas een goede kleuterleidster bent als je elke dag zoveel mogelijk begeleide en zelfstandige activiteiten hebt gedaan. Daar heb ik de eerste jaren heel fel mee geworsteld. 'Oh, ik ben geen goede juf als de kinderen dat en dat niet gedaan hebben vandaag'. Maar je jaagt jezelf zo op. De kinderen voelen dat ook en je krijgt eigenlijk meer 'ween-kinderen' en 'ruzie-kinderen'. En dan denk je: ik laat de hele boel vallen en zie er eerst op toe dat iedereen zich goed voelt. Dan komt de tijd vanzelf wel om leeractiviteiten te doen."

MIX DAAR ACHTEREENVOLGENS ...

Sommige leerkrachten beschreven een gevoel dat ze minder vooruit kunnen gaan in het werken met de jongste kinderen door de zorgtaken.

Omgaan met de spanning tussen zorg en leren

De vermeende opsplitsing tussen zorg en leren riep heel wat onzekerheid en een ongemakkelijke spanning op in de groeps gesprekken met medewerkers. Sommige leerkrachten worstelden met het zien van de zorgnoden van jonge kinderen en gaven aan dat ze zich toch genoodzaakt voelen om van 'hun hart een steen te maken' of 'er niet aan toe te geven'. Enkele leerkrachten hadden schrik dat ze minder professionele en maatschappelijke waardering zouden krijgen als ze enkel bezig zijn met emotionele en fysieke zorg. Andere leerkrachten gaven aan dat ze zorg toch heel belangrijk vonden. Het merkwaardige was dat ze dit toch niet als hun job of deel van hun professionele identiteit beschouwden. Ze verklaarden eerder hun engagement in zorg door te verwijzen naar hun persoonlijkheid ("Ik ben een knuffelaar, iedereen weet dat") of hun ouderschap ("Ik ben onlangs moeder geworden en dan denk ik aan die kleintjes en hoe ze tijd nodig hebben om zich goed te voelen"). Naast de leerkrachten, hebben ook kindbegeleiders in de kinderopvang niet altijd een makkelijke positie door de veronderstelde spanning tussen leren en zorg. Sommige kindbegeleiders minimaliseerden hun eigen rol ("Wij doen eigenlijk niet zo veel"). Andere kindbegeleiders onderstreepten de noodzaak van zorg voor jonge kinderen, wat een goede samenwerking tussen de leerkracht en de kindbegeleider vraagt. Door vooral te verwijzen naar henzelf als een soort moederfiguur, viel het op dat het ook voor hen moeilijk was om zorg professioneel te verwoorden.

Bezorgd om de zorg

Ook ouders benadrukten deze spanning tussen leren en zorg. Hoewel ouders de kleuterschool als een zinvolle opvoedingsomgeving beschouwden, hadden ze veel vragen over de aangeboden fysieke en emotionele zorg, zeker in de transitie van thuis of de kinderopvang naar de kleuterklas.

Ouder 1: Toen mijn kind in de kleuterschool startte, was ik veel aan het wenen thuis. Ik had de drang om één keer om de 10 minuten te bellen: "Hoe is het met

haar? Heeft ze al geplast? Heeft ze al goed gegeten?". De leerkracht zei me dat ik me geen zorgen moest maken.

Ouder 2: Ik herken die drang en dat gevoel. Zal er goed zorg gedragen worden voor mijn kind?

Sommige ouders ervoeren regelmatig dat de billen van hun kind niet proper geveegd waren of dat er verschillende vuile (onder)broeken in de boekentas zaten. Dit riep bij ouders de vraag op hoe de toiletmomenten precies verlopen. Andere ouders problematiseerden de vermoeidheid van hun kind, wat zij toeschreven aan een gebrek aan slaapmogelijkheden in de kleuterschool. De video-observaties tonen dat kinderen vaak overdag in slaap vallen als er geen slaapmogelijkheid in de klas is. Enkele ouders zijn bezorgd dat vermoeide kinderen gepercipieerd kunnen worden als 'moeilijke' kinderen als ze meer wenen of ongehoorzaam zijn. Ook stelde men zich de vraag of hun kind goed 'eet' op school aangezien men soms volle boterhammendozen mee naar huis krijgt. De video-observaties toonden dat vooral in scholen waar er in de refter veel drukte heerst, veel kinderen zijn en weinig begeleiding is, kinderen moeilijk tot eten komen. Om kinderen te doen eten, probeerden ouders allerlei middeltjes door bijvoorbeeld choco op een boterham te smeren, ook al vond men boterhammen met choco een ongezonde optie of was men niet gewoon dat te eten in de thuiscultuur.

In het verlengde van de lunchpauze werden er veel vragen gesteld over de speelplaats: is er voldoende aandacht en zorg voor de kinderen tijdens de speeltijd? Sommige ouders merkten op dat hun kinderen thuiskwamen met schaafwonden of blauwe plekken, vermoedelijk van te vallen op de speelplaats. Ouders drukten hun ongerustheid hierover uit. Dit betekende daarom niet dat een kind nooit zou mogen vallen.

In de video-observaties werd het duidelijk dat speeltijden stresserende momenten zijn: jonge kinderen op de speelplaats lijken weinig rust te vinden. Het is er druk, veel kinderen lopen rond en spelen wild door elkaar. Als de oudere kinderen voetballen, worden de jongste kinderen vaak naar de rand van de speelplaats gedreven. Veel jonge kinderen zoeken daarom veiligheid bij een volwassene die toezicht houdt: meestal niet de eigen leerkracht, maar iemand van een andere klas. Omdat er doorgaans weinig toezichthouders zijn, nemen verschillende

* vbjk – Caroline Boudr

kinderen tegelijk zijn hand vast. Zo proberen ze de hele speeltijd lang dicht bij een volwassene te blijven. Andere kleuters staan stokstijf alleen of tegen de muur. De meesten komen door die angst niet tot spelen. Kleuters die tijdens de speeltijd hun broer of zus kunnen zien, hebben daar zichtbaar deugd van. Sommigen doen mee met het spel van de oudere broer of zus, anderen krijgen vooral knuffels en individuele troost. Anderzijds zien we dat kinderen die in de klas eerder teruggetrokken zijn, op de speelplaats juist heel actief en betrokken samen spelen met andere kinderen.

De vragen over emotionele en fysieke zorg in de focusgroepen leiden er toe dat sommige ouders aangeven de neiging te hebben om hun kind minder naar de kleuterschool te brengen, wat een belangrijke indicatie is om het kleuterparticipatiebeleid verder kwalitatief uit te werken.

Personele omkadering en visie gaan hand in hand

Leerkracht: Als je een grote groep jonge kinderen hebt, kun je alleen maar werken aan basiselementen. Naar het toilet gaan, koek eten ... Je kunt zo niets meer doen zoals een schildersactiviteit.

Vele ouders drukten hun respect uit voor de leerkrachten omdat ze een belangrijke taak hebben in het leven van hun kind. Zeker omdat men vond dat de leerkrachten te veel kinderen in de klas en tijdens de pauzes hebben om goede individuele zorg en aandacht aan alle kinderen te kunnen bieden. Ook de medewerkers bespraken de gebrekkige personele omkadering voor de jongste kinderen. Zowel op overheids- als op schoolniveau vraagt dit historische pijnpunt grondige beleidsmaatregelen.

Zo kunnen leerkrachten en kindbegeleiders beter ondersteund worden om hun werk naar behoren uit te voeren in een context van diversiteit en sociale ongelijkheden. Toch tonen de onderzoeken ook dat het verder gaat. Ook voor professionals vergt de vermeende spanning tussen leren en zorg dat de pedagogische visie herdacht wordt in dialoog met ouders van diverse origine. Weinig leerkrachten begrepen zorg immers als deel van hun professionele identiteit en repertoire.

‘Educare’ als alternatief?

De opsplitsing tussen leren en zorg druist in tegen het aanvoelen van vele ouders en medewerkers. Leren leven en de opvoeding van kinderen is voor sommigen net heel belangrijk. Zorgactiviteiten zoals eten, drinken, naar het toilet gaan ... kunnen in essentie pedagogisch en leerrijk zijn, terwijl het ondersteunen van cognitieve, sociale, motorische en artistieke leerprocessen ook een zorgende houding van de opvoeder vraagt. In de internationale literatuur staat deze pedagogische benadering bekend als ‘educare’: **zorg is leren en leren is zorg** (UNESCO, 2010). Dat gaat verder dan louter tegemoetkomen aan fysieke en emotionele noden. Educare betekent aandacht hebben voor het kind en dat het kind mag bestaan en erbij hoort: in de klas, in de school, in de hele gemeenschap.

Dit zijn geen triviale vragen. Vele ouders in dit onderzoek vreesden dat hun kind zowel in de school (bijv. overgang naar lager onderwijs, zittenblijven ...) als in de samenleving uitgesloten zou worden. Het herdenken van een pedagogische visie gaat in die zin ook over het voorkomen van (vaak onbedoelde) uitsluitingsmechanismen van kinderen en families die leven in armoede en/of een migratieachtergrond hebben. Zowel de initiële opleidingen als de pedagogische begeleiding van medewerkers in scholen zijn hierin belangrijke hefboomen om medewerkers te ondersteunen in deze denkoefening en in de dialoog met ouders.

Kinderbegeleider: “We hebben een unieke taak, onvervangbaar voor veel kinderen. In een schoolcarrière van een kind kan dat echt het verschil maken.”

Katrien Van Laere en Brecht Peleman – Onderzoekers en pedagogische medewerkers UGent / VBJK

... HET BAKPOEDER, ...